

La frontera entre Andorra i la Cerdanya

Bona tarda. Durant molts segles, els habitants d'Andorra han conegut perfectament els límits del seu terme. Era una qüestió essencial per a la supervivència, perquè del medi se n'extreien tots els elements necessaris per a la subsistència. Des del fons de la vall fins a la més alta muntanya, tot espai tenia el seu aprofitament. La usurpació o el simple ús no autoritzat per part dels veïns els perjudicava. La defensa dels límits de la parròquia va ser una de les principals competències dels comuns andorrans. La intensitat d'aquesta vigilància no va ser, tanmateix, estable al llarg del temps, sinó que anava vinculada a la necessitat d'ús que hi havia sobre el territori. En èpoques de més pressió demogràfica, les tensions sobre les fronteres augmentaven; en moment de relaxació o de depressió, la vigilància es relaxava. Així, a partir dels anys trenta del segle passat, en un procés paral·lel a la transformació econòmica d'Andorra, es va afuixar el control sobre els límits. Amb una nova pressió sobre el territori, la urbanística, es van reviscolar vells contenciosos. Avui dia encara hi ha límits imprecisos entre parròquies, una qüestió que caldria resoldre amb una certa urgència.

1. Andorra i els seus límits

Els límits territorials de les Valls d'Andorra han estat, històricament, molt estables. El 1007 el

Rosa Ferrer i Obiols, advocada i cònsol major del Comú d'Andorra la Vella

Mn. Anton Puig: *Cartha Geográfica de las Valls Neutras de Andorra, part de Cerdanya, comfins de Pallás y del Comtat de Foix* (1788)
Biblioteca de Palau, Madrid

Cessió d'Ermengol I d'Urgell a Sant Serni de Tavèrnoles (1007)
Centuari de Tavèrnoles, Arxiu Capitular d'Urgell

Cap. II.
 Terme, districte, y Límits, de las Vallis, de Andorra son los mateixos que en l'temps de la Antiquitat, com també sas Parroquias, se adverteix algunas cosas y se describeixen, y també fos mo

P. du Val: *Le principauté de Catalogne et le comté de Roussillon, avecque les anciennes et les nouvelles bornes des royaumes de France et d'Espagne, les passages des Pyrenées et les autres routes* (1677).

La Solana d'Andorra

comte Ermengol d'Urgell fa una gran donació al monestir de Sant Serni de Tavèrmoles. En el document, a grans trets, se'ns dibuixen per primera vegada els límits del país gairebé tal com els coneixem avui:

"a orient, amb el comtat de Cerdanya, a migdia amb el riu Negre [el Runer], a l'occident amb el comtat pallarès i al cerç amb el comtat de Savartès".

Hem de tenir en compte que en els límits d'Andorra, tot i que generalment segueixen una lògica hidrogràfica, hi ha tres anomalies notables que la trenquen: la coma de Setúria –amb el poble d'Os de Civís– la Solana d'Andorra –és a dir, la capçalera del riu Arièja– i la capçalera de la vall de la Llosa, al Baridà, que vessa al Segre.

Estany de les Abelles, Encamp.

(Andorra Turisme)

El nostre gran tractadista barroc, Anton Fiter i Rossell, va descriure els límits el 1748 d'aquesta manera, dient també que llavors eren els mateixos "que en la primera antiquitat":

"Estan i se troben constituïdes les valls d'Andorra entre la corona de França i d'Espanya, enclavades dins los més alts Pirineus de Catalunya, tenint a son llevant part del comtat de Foix, vall de Carol, i part de la terra de Cerdanya; a migdia les limita lo país nomenat lo Baridà, comarca de la ciutat d'Urgell, i part des vescomtat de Castellbò; a ponent

les termina part de dit vescomtat, la vall de Sant Joan, la vall Ferrera i la Coma de Burg, los llocs d'Os i de Tor, mediants; a tramontana les termina lo comtat de Foix, essent les dites valls límits de França com és de veure en totes les cartes geogràfiques del principat de Catalunya.”

Hem de tenir en compte que Andorra ha aconseguit romandre al marge dels grans contenciosos territorials que van enfrontar els dos regnes veïns. Després de la guerra dels Segadors, el 1653, la nova frontera entre Espanya i França va dividir la Cerdanya en dos, però no va afectar gens els límits d'Andorra. I més tard, malgrat les tensions produïdes durant la guerra de Successió, la Guerra Gran, la Guerra del Francès, res no va canviar. Sí que hi ha hagut petits conflictes de definició, però.

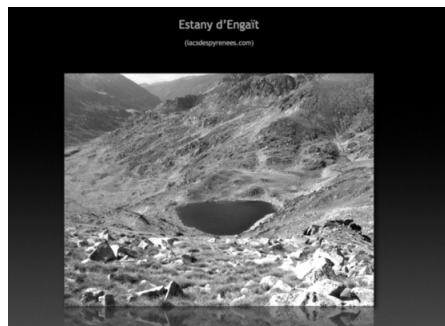
La frontera d'Andorra amb França es va fixar relativament tard, un cop resolt el contenciós històric de la Solana d'Andorra, gràcies a dues sentències en favor de la posició andorrana, una signada el 1776 al Consell Superior de Perpinyà i una altra del Consell Reial de Tolosa del 1835.

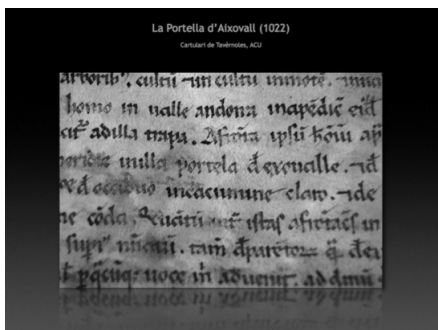
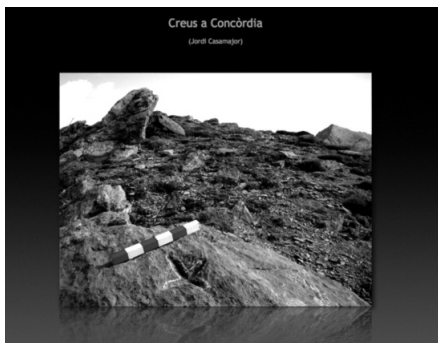
Però la definició de les fronteres és un procés que no s'acaba mai. Encara l'any passat es va signar amb França un tractat que delimitava la frontera a la capçalera del riu Arièja, a l'estany de les Abelletes.

Els 67,3 quilòmetres de frontera amb Espanya –que generalment ha estat objecte de menys contenciosos, especialment a la seva part occidental– es va delimitar a mitjan segle XIX, després dels treballs de comissions bilaterals que van fixar la ratlla de la frontera. El 1858 es va signar un conveni per establir la ratlla, que, en la seva pràctica totalitat, és encara vigent avui. Encara hi ha un conflicte obert –o, per dir-ho amb més precisió, no resolt– al límit entre la parròquia d'Encamp a la zona de la Vallcivera i Engaït, on es produeix un altre salt del límit hidrogràfic, en pertànyer a Andorra la capçalera de la vall baridana de la Llosa.

2. Les fronteres interiors

Aquesta estabilitat de les fronteres diguem-ne exteriors d'Andorra contrasta, en certa manera, amb les fronteres entre parròquies, que de vegades presenten dubtes, punts foscos i zones de fricció.

Potser el cas més significatiu sigui el terreny de Concòrdia, una gran partida disputada des del segle XVII i fins avui entre les parròquies de Canillo i Encamp.

La meua parròquia, que és la d'Andorra la Vella, no s'escapa d'aquesta indefinició. A nosaltres ens afecta especialment al límit amb la parròquia de Sant Julià de Lòria, a la zona de la Margineda, una zona que la documentació medieval atribueix inequívocament a la parròquia d'Andorra la Vella.

Precisament fa un parell de setmanes hem

iniciat un procediment judicial per aconseguir el reconeixement dels drets de la parròquia sobre aquella zona.

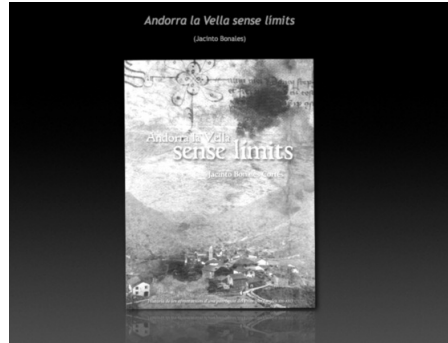
Però no és l'únic cas. Per la seva situació central, la parròquia s'ha vist afectada per diversos intents de laminar la seva superfície. De fet, hi ha historiadors que parlen de la "parròquia

assetjada". En general, la parròquia d'Andorra la Vella ha anat cedint per aquesta pressió exterior.

Un cas especial és el de la creació de la setena parròquia d'Andorra, la d'Escaldes-Engordany, el 1978. De fet, és la segregació de l'antic quart, una divisió administrativa i política de la parròquia. Fins i tot en aquest procés contemporani de segregació hi ha zones mal definides.

Així, l'alta muntanya que històricament era de la parròquia d'Andorra la Vella, es va dividir en quatre zones: dues zones d'administració indivisa –una per a Andorra la Vella i una altra per a l'antic quart i nova parròquia, Escaldes-Engordany–, i una zona d'administració indivisa, a la capçalera de la vall del Madriu, i l'anomenat Camp de Neu.

Per mirar de posar ordre, fa uns anys la nostra corporació va encarregar a un reconegut especialista en la matèria, el doctor Jacinto Bonales, la redacció d'un estudi exhaustiu que després ha estat condensat en un llibre. La meua intervenció d'avui n'és, en gran mesura, deutora.

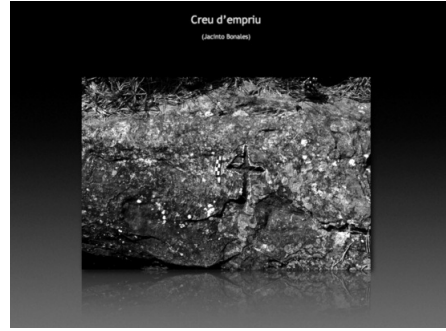
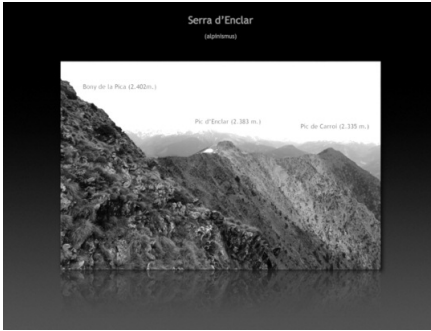
3. Els empius andorranos a la Cerdanya

La frontera històrica de la parròquia d'Andorra la Vella l'hem tingut amb el Baridà, entre el pic Negre i Vallcivera. És una línia que no ha estat mai qüestionada ni objecte de conflicte, perquè segueix escrupolosament la línia d'aiguavessant. Això no obstant, els problemes derivats de la requisita de bestiar per part dels carrabiners va fer que, a mitjan segle XIX, les autoritats andorranes impulsessin el nomenament d'una comissió mixta per fixar exactament el límit, que va començar a funcionar el 1856, i que va acabar amb l'aprovació dels límits el 1864. A més dels documents, es consultaven els coneixedors locals dels topants.

Al sector occidental només hi ha uns pocs metres de frontera amb el terme d'Os de Civís, els que discorren per la carena de la serra entre el pic d'Amborts i el pic d'Enclar. Una primera consideració toponímica. Hi ha alguns noms de muntanyes que es diuen de manera diferent a Andorra i al Baridà, i això ha portat de vegades a alguna confusió.

Així, el Monturull és per a nosaltres la Torre dels Soldats i, molt abans, al segle XV, es deia

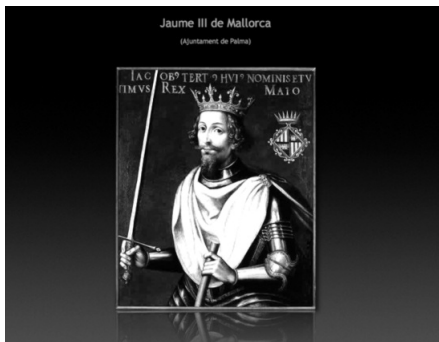

Sabolea. Els Querols Blancs de la Tossa es diuen avui pic dels Estanyons o pic de Colilla. La nostra Portelleta és la Tossa Plana de Lles.

Si la línia de la frontera és clara i no hi ha discussions, sí que ha estat molt més difícil delimitar les zones d'empriu. Refresco la definició d'empriu –l'*ademprivium* que apareix als documents medievals–: un sector indivís sobre el qual un comú tenia un dret d'ús, i que sovint s'exercia sobre béns comuns d'una altra comunitat. Aquest aprofitament era essencialment de pastura, però podia afectar d'altres béns, com la fusta, la llenya, els llosers... Molts dels empirius tenen orígens molt remots, quan la pressió de les comunitats per ocupar els espais diguem-ne *poc naturals*: travessant aiguavessants i ocupant les capçaleres de les valls veïnes, en un moment en què la pressió humana sobre el territori era desigual. Al segle XIII es van començar a regularitzar aquestes ocupacions, coincidint potser amb la màxima expansió de la pressió sobre els recursos naturals.

Voldria fer destacar que el règim jurídic de les muntanyes andorranes era diferent de les baridanes. La propietat dels béns comuns a Andorra era d'origen prefeudal: emanaven de comunitats autònomes de camperols lliures que tenien la terra en alou i tenien formes de propietat col·lectiva sobre diversos espais, mentre que a la Cerdanya els béns comuns eren una cessió dels senyors jurisdiccionals, que cedien el dret d'ús a les comunitats. Cada parròquia podia disposar lliurement dels seus espais comuns.

A la zona del Baridà que ens interessa, els senyors eren diversos: el rei de Mallorca –com a senyor del comtat de Cerdanya–, el bisbe d’Urgell, el comte de Foix i representats de la petita noblesa pirinenca que rebien les propietats en feu dels grans senyors. Amb la implantació de l’estat liberal tots aquests béns van passar a tenir el reconeixement de béns públics. Aquesta diferència entre estatus va condicionar els conflictes fronterers entre comunitats.

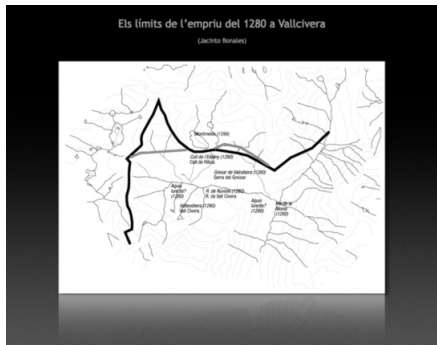
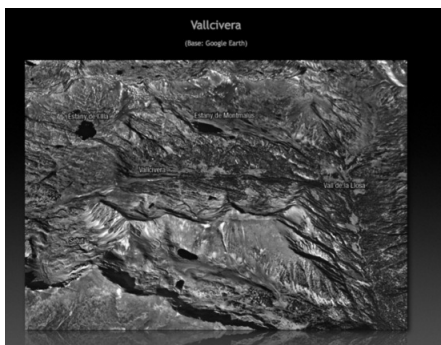
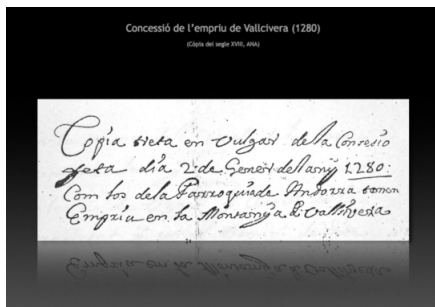
4. Vallcivera

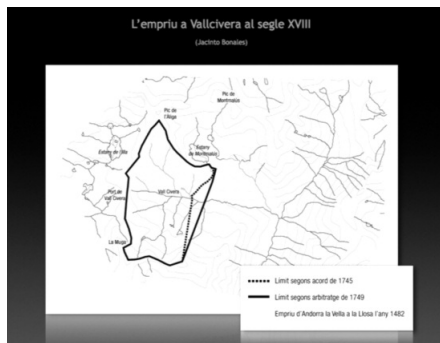
L’empriu sobre la Vallcivera –és la vall lateral que comunica la vall de la Llosa amb la del Madriu– es va regular el 1280, en una concessió que el bisbe Pere d’Urtx, bisbe d’Urgell, va fer als homes de la parròquia d’Andorra la Vella.

El bisbe era senyor d’Andorra i, al mateix temps, senyor de la vall de la Llosa.

La parròquia d’Encamp, al seu torn, tenia l’empriu d’Engait i Montmalús.

L’empriu de Vallcivera, tot i que tenia els límits ben clars, va generar algun conflicte, com quan el 1416 el noble d’Arsèguel Pere Cadell va penyorar dos-cents caps de bestiar que peixaven a l’empriu de Vallcivera per cobrar-se’n el delme, que, en teoria, havia de percebre el bisbe. Els andorrans es van queixar i van obtenir del bisbe l’exempció de pagar el delme al senyor útil –és a dir, a Pere Cadell– de l’empriu. Això sí: van recuperar el bestiar.

Per mirar de resoldre els dubtes sobre els límits, el 1482 es va fer un gran arbitratge per establir els límits dels emprius de Vallcivera i Montmalús entre les parròquies d'Encamp i Andorra la Vella.

Per fer l'arbitratge sobre la divisió de l'empriu d'Encamp amb el d'Andorra la Vella es va seguir el procediment propi de les Valls: un prohoms per cada una de les parròquies veïnes –Ordino, Canillo i la Massana– els dos batlles andorrans (l'episcopal i el nomenat pel comte de Foix) i el batlle de Coborriu i la vall de la Llosa. Amb tots aquests personatges es van posar les fites i es van aclarir els drets d'Andorra sobre l'empriu d'Encamp al Montmalús que, de fet, es limitava a un dret d'abeurada sobre l'estany.

De fet, la conflictivitat que generaven els límits dels emprius anava molt vinculada a la necessitat d'explotació econòmica sobre la muntanya, una necessitat de ritmes diversos i canvians. Així, al segle XVIII hi va haver molta més pressió sobre el medi, per la necessitat de trobar nous espais de pastura i per a l'obtenció de fusta. Així, el comú va haver de tornar a fer valdre els drets sobre el vell empriu. Cal tenir en compte que els drets d'empriu poden prescriure si no es paga el cens que s'hagi establert o bé si hi ha una manca continuada d'ús.

5. El Pradell i Contrabrà

Els emprius de Lles, Travesseres i Viliella, els que hi ha sobre les muntanyes de Cantabrà, Pradell i la coma de la Muga, són molt més antics, i el seu origen no és contractual com el de Vallcivera. Aquest fet ha condicionat que hagin estat molt més conflictius, i al segle XIV hi va haver moltes discussions i episodis d'una gran violència. Així, el 1317, homes de Sant Julià de Lòria, Andorra la Vella i Encamp van atacar els homes de Lles,

Travesseres i Viliella. En la batalla va morir un home de Viliella a mans dels encampadans. El conflicte es va resoldre amb l'arbitratge del veguer dels comtes de Foix, Pere Arnau de Castellverdu. L'arbitratge només va fixar les indemnitzacions, no pas els límits i els drets en disputa.

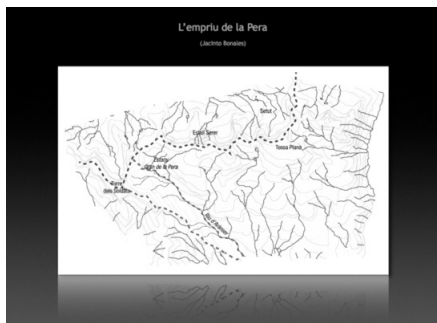
A partir de mitjan segle XIV i després que es consolidés la propietat dels comunals pels part dels comuns –un fet que a Andorra va reconèixer al veguer del comte de Foix el 1332– van ser els representants de les comunitats –és a dir, els comuns i el Consell General–

els encarregats de defensar els drets sobre el territori. La realitat jurídica andorra xocava amb la cerdana, amb un feudalisme sòlidament implantat. Els senyors feudals tendien a pressionar les comunitats per obtenir les màximes rendes, i negaven sistemàticament els acords i arbitratges previs. La pressió feudal sobre l'empru d'Andorra a les muntanyes del Cantabrà va tenir diversos episodis de violència contra el bestiar.

El 1333 –*lo mal any primer*, l'inici d'un llarg període de dificultats i carestia– Ramon de Travesseres, senyor de Lles, va fer una incursió a la parròquia d'Andorra la Vella i va robar caps de bestiar, dient que els andorrans no havien pagat el cens per l'empru del Cantabrà. Al seu torn, els andorrans van penetrar al bosc de Lles i van destruir una serradora de fusta que era del senyor. L'arbitratge que va intentar resoldre el contenciós va estipular que els andorrans havien de pagar, com a cens, un pernil, dotze truites i quinze formatges. També es va acordar que, en el futur, els conflictes no es resoldrien amb la violència. Però la paràlisi dels tribunals cerdans va generar nous episodis, amb degollissa d'animals, l'enderroc de cabanes i el robatori d'eines. Aquesta època de conflicte es va acabar quan va canviar el senyor jurisdiccional de Lles, que va passar a mans de Jaume Cadell el 1353. Es va signar un nou arbitratge, que tampoc no va acabar de resoldre definitivament el problema. De fet, es van anar arrossegant els desencontres entre els andorrans i els homes de Lles fins al segle XIX, quan amb la fixació de la frontera es van liquidar els antics drets d'empru, malgrat les protestes dels andorrans. Després d'un lent periple judicial, els andorrans van renunciar als drets d'empru al Cantabrà a canvi de tres mil lliures. La venda dels drets va ser, en aquest moment, el procediment habitual per resoldre el problema dels emprius transfronterers.

5. L'empru de la Pera

Aquest empru és el més tardà dels tres que Andorra la Vella tenia al Baridà. Es va crear durant la segona meitat del segle XV. Va ser el senyor de Travesseres, Joan Cadell, que va oferir el marge dret del riu d'Aransa als andorrans, al vessant oest de la Torre dels Soldats –és a dir, el Monturull– per vint-i-tres lliures d'entrada i un cens anual de tres sous.

Tot i algunes dificultats inicials, l'empriu va ser perfectament operatiu fins que va seguir el mateix destí que l'empriu del Cantabrà.

Conclusions

Totes aquestes qüestions que acabo d'exposar ens poden semblar molt remotes. Però la consolidació dels límits territorials de les nostres parròquies és una qüestió pendent i que s'ha de resoldre. Les nostres fronteres, dibuixades des del mateix moment del poblament del país, han estat objecte de debats i disputes des de l'edat mitja i fins avui. El país, amb la seva formidable orografia, no ens ho ha posat gens fàcil. Les molt diverses dinàmiques econòmiques per què hem passat al llarg dels segles han condicionat decisivament els signes canviants del conflicte.

Abans eren els pastors els que maldaven per definir i delimitar amb la màxima precisió possible les seves zones d'empriu. Avui, els interessos i les necessitats que justificaven la discussió sobre els termenalts potser no tenen la rellevància econòmica d'abans, però influeixen en la gestió diària dels comuns andorrans. Les zones de fricció—o les fronteres mal definides—han ocupat el temps i la paciència de cònsols i consellers, advocats i geògrafs, pèrits i testimonis. Els nostres avantpassats van haver de resseguir carenes i comes a la recerca, sempre difícil, de creus i cussols. Es van submergir en l'estudi dels vells papers amb la relació de rodalies i dels dictàmens no sempre clars dels experts. El seu esforç, vist al cap dels anys, ens dóna l'exemple de com la tenacitat (o, més ben dit, l'obstinació) i la ferma voluntat de defensa dels drets comunitaris han estat unes constants en la nostra història. En el fons, els movia a tots un profund sentiment d'amor i de passió per la terra, un compromís del qual, humilment, nosaltres, en qualitat de servidors públics, ens en sentim dipositaris.

Moltes gràcies!

